

1009

"

9(47)

12-95

Fueque
1913

Կէ 300-լէտիոյ Ըարտօւանիա Ըոմա Րոմանովիք.

(245) ւսթ

ՌՌԻՍԿՍԵՆԻ
ԽԱՌՆ ԺԱՄԱՆԱԿՆԵՐ
եհ

ՄԻԽԱՅԻԼ ՖԵՈԴՈՐՈՎԻԷՆ ԸՈՄԱՆՈՎԻ
ԹԱԳԱՆՈՐ ԸՆՏՐՈՒԻԼԸ
(1613 թ.)

Смутное время на Руси

ԻԶԲՐԱՆԻԵ ՆԱ ԸԱՐԵՏՎՈ ՄԻԽԱԻԼԱ ՓԵՈԸՈՐՈՎԻՇԱ ՐՈՄԱՆՈՎԱ ՎԵ՛ 1613 ԵՈՍՈՒ.

Բաղադրի բաղադրադիքն "դոմարի բարեգորդիչ յանձնաժողովի" հրատարակութիւն

ԻԶԸԱՆԻԵ ԿՈՄԻՏՏԻԻ ՍԵ ԲԼՈԳՈՍԹՐՈՅԻՍՏՎՈՒ ՄՈՐ. ԲԱԿՈՒ.

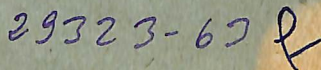
2004

ԲԱԿՈՒ.

Խիօգրափիա Ա. Մ. Խառաւա և Ի. Օ. Տաքանյանձա.

1913.

9(47)
Ռ - 95

կողմ հասում էր արիւն ու արցունք, և լսում էին հառաչանք ու հեծկըլտոց: Թւում էր թէ պիտի քանդուի, կորստեան մատնուի Ռուսական մեծ երկիրը: Ռուսաց պատմութեան մէջ այդ ծանր ժամանակները կոչւում է «չար տարիներ» և «խառն ժամանակ»:

Յովհաննէս Գրոգնու մահուանից յետոյ արքայական գահ բարձրացաւ նրա որդին Ֆէոդոր Իվանովիչը: Ֆէոդոր թագաւորը թէ մարմնով և թէ հոգով թոյլ մէկն էր: Նրա ուժերից վեր էր կառավարել ինչպէս պետութիւնը, նոյնպէս և կամապաշտ բոյարներին:

Ֆէոդոր Իվանովը համարւում էր միայն անւանական թագաւոր, իսկապէս պետութիւնը կառավարողն էր Բորիս Գոգուենովը, թագաւորի կնոջ եղբայրը:

Գահաժառանգ համարւում էր թագաւորի մանուկ եղբայրը, ցարեկիշ Դիմիտրին, որ մօր հետ միասին ապրում էր Ուզլիչում:

Յանկարծ ամբողջ թագաւորութեան մէջ սարսափելի մի լուր սկսեց շրջել, թէ Ուզլիչում խողխողել են ցարեկիշ Դիմիտրիին: Ժողովրդի մէջ սոսկալի յուզում բարձրացաւ: Ուզլիչում կատաղի ամբոխը պատառ-պատառ արաւ երեխայի սպանութեան մէջ կասկածուած անձնաւորութիւններին: Ֆէոդոր թագաւորը Ուզլիշ ուղարկեց բոյարին-իշխան Շուչուկուն և մետրապոլիտ Հելիասին և հրամայեց նրանց, որ քննութիւն կատարեն և դատ անեն: սրանք գտել էին, որ արքայորդին ինքը, ուշագնացութեան հիւանդութեամբ բռնուած ժամանակ, ընկել է իր դանակի վրայ և վիրաւորուել:

Ֆէոդոր թագաւորը շուտով մեռնում է. սուրբ Վլադիմիրի տոհմը ընդհատոււմ և ընդարձակ Ռուսաստանը մնում է առանց թագաւորի: Այն ժամանակ հաւաքուեց բոյարների Դուման. նրանք զեմսկի ժողով հրաւիրելով՝ ընտրեցին Բորիս Գոգուենովին թագաւոր:

Ուրախութեան համար չէր, որ Բորիս Գոգուենովը տիրապետեց Ռուսական գահին: Ամենից առաջ նա աշխատեց իւր գահը ամրացնել իւր ժառանգների վրայ: Այդ նպատակին հասնելու համար նա կանգ չէր առնում ոչ մի բամբասանքի և մատնութեան առաջ այն բոյարների դէմ, որոնք վտանգաւոր էին թւում իրեն:

Առանձնապէս անտանելի էին թւում նրան իշխան Ռոմանովները: Նիկիտա Ռոմանովը Ֆէոդոր թագաւորի հարազատ քեռին էր: Ռոմանովների հին տոհմը վաղուց գովուած էր անբիծ ազնուութեամբ: Բոյար Նիկիտան (Յովհաննէս Գրոգնու առաջի ամուսնու հարազատ եղբայրը) միշտ անխնամների անվախ պաշտպանն էր: Նա ժողովրդի մէջ այնպիսի սէր և պատիւ էր վայելում, որ ժողովրդական երգերի առարկայ էր դառել. նրա մահից յետոյ մնացին վեց որդի՝ մէկը միւսից գեղեցիկ: Նրանց մէջ ամենից աւելի աչքի էր ընկնում Ֆէոդոր Նիկիտիչը: Լինելով բարձրահասակ, գեղեցկադէմ և շնորհալի — խիստ տարբերւում էր բոլոր բոյարներից իւր թագաւորական վայելչութեամբ: Միշտ գեղեցիկ հագուած և ուրախ, նա լաւ ձի էր քշում և սրս անում բաղէներով: Ժողովուրդը չէր կարող չսքանչանալ գեղեցիկ-բոյարով: Բայց աւելի գեղեցիկ էին նրա հոգեկան առանձնայատկութիւնները. նա բարի էր, ճշմարտասէր և

այն ժամանակի համեմատ լաւ կըթուած, նոյնիսկ
գիտէր լատինական լեզուն:

Աւանդութիւնը ասում է, որ անժառանգ մեռ-
նող Ֆէոդոր Իվանովիչ թագաւորը կամենում էր իր
մահից յետոյ գահը Ֆէոդոր Նիկիտիչին յանձնել:
Բայց գրութիւնը ուրիշ կերպ փոխուեց:

Բորիս թագաւորը, Ռոմանովների տոհմի մէջ
տեսնելով իւր գահին վտանգաւոր մրցակիցներ, են-
թարկում էր նրանց ծանր հալածանքներ: Շատերին
աքսորում էր, շատերին տանջում և շատերին էլ
մահուան պատժի ենթարկում: Բոլոր հինգ եղբայր-
ները մեռան կամ աքսորավայրում կամ ծանր տան-
ջանքների մէջ: Ժողովրդից սիրուած Ֆէոդոր Նիկի-
տիչի հետ վտանգաւոր էր այդպէս վարուիլ: Բայց և
այնպէս նրան մեղադրում էին թագաւորին դաւաճա-
նելու մէջ, ուստի ոյժով հոգևորական ձեռնադրեցին,
անունը դրին Ֆիլարետ և Սեյսկի վանքը աքսորեցին:
Նրա կին Կսենիային, Մարֆա անուան տակ նոյնպէս
ուղարկեցին Չաօնէժիայի եղօրեսկի վանքը: Նրանց
երեխաներին—Միխայիլին (ծնուած 1596 թ. յուլի-
սի 12-ին) և քրոջը իր հարազատ մօրաքրոջ հետ
Սպիտակ լիճ ուղարկեցին:

Միխայիլի երեխայութիւնը անցնելով առանց
ծնողների փաղաքշանքների, ապագայ թագաւորի
կեանքի վրայ թողեց ծանր թախծի հետք: Ինչպէս
յայտնում էին թագաւորին, Ֆիլարետ Նիկիտիչը աք-
սորավայրում շատ էր կարօտում իր ընտանիքին,
շարունակ տանջուելով ասում էր. «Իմ սիրելի երե-
խաներ—փոքրիկ, թշուառ թռչնիկներ: Այժմ ո՞վ
պէտք է կերակրի նրանց: Ով գիտէ, կենդանի է ար-

դեօք իմ տանջուած կիներ: Ես զգում եմ—նրան մի
այնպիսի տեղ են աքսորել, որ իմ մասին լուր ան-
գամ չի հասնի: Օհ, շատ ծանր է ինձ համար, որ
կինս և երեխաներս մնացել են անխնամ... Ամեն
անգամ նրանց յիշելիս, կարծես, սիրտս խայթելիս
լինեն: Երանի Աստուած նրանց մահ տար!» Բայց
Տէրը այլ կերպ դատեց:

Սակայն Մոսկուայի ժողովուրդը իր սիրելի բո-
յար Ռոմանովների դառը վիճակին համակրանքով էր
վերաբերում և չէր մոռանում նրանց բարերարու-
թիւնները:

Բորիս թագաւորը հանգստացաւ:

Նա կարծում էր, որ թագաւորական գահը ար-
դէն ապահովել է իր ժառանգների համար:

Հէնց այդ ժամանակ Ռուսաց թագաւորութեան
մէջ պատահում են զանազան դժբախտութիւններ:
Վրայ է հասնում սոսկալի սովը, որ տևում է երեք
տարի: Ժողովուրդը ուտում էր խոտ և նոյնիսկ աղբ:
Մեռնողների թիւը հազարների էր հասնում: Յետոյ մի
վատ հիւանդութիւն տարածուեց, որից միայն Մոսկ-
ւայում 500 հազար մարդ մեռաւ: Սովին և հիւան-
դութեանը հետևեցին թալաններ և աւազակութիւն-
ներ, որոնք կատարւում էին ոչ միայն խուլ ան-
կիւններում, այլ նոյնիսկ մայրաքաղաքի մօտերքում:
Բորիս թագաւորի ձեռք առած միջոցներից աւագա-
կութիւնները քշացան: Բայց այդ բոլորից յետոյ
Ռուսաստանում պատահեց մի նոր դժբախտութիւն:
Յանկարծ տարածուեց մի զարհուրելի լուր...

Ասում էին, թէ գահաժառանգ Դիմիտրի կենդա-
նի է, որ Ուզլիչում նրա տեղ սպանուած է եղել մի

ուրիշ երեխայ և իբր թէ հաւատարիմ մարդիկ նրան մինչև այդ ժամանակ ծածուկ են՝ պահել, բայց այժմ նա կգայ Գողունովից պահանջելու իր հօր գահը:

Ժողովուրդը յուզւում էր: Վաղուց արդէն լուրեր էին պատւում, որ Գողունովն է մարդիկ ուղարկել գահաժառանգին սպանելու, որպէսզի այդպիսով ինքը կարողանայ տիրանալ գահին: Այժմ՝ շատերը տրանջում էին թէ «Աստուած պատժում է թագաւորին իւր սարսափելի մեղքի համար»: Այդ լուրերը արդէն Բորիս թագաւորին էին հասել: Նա հրամայել էր խիստ հետեւել: Ամեն մի անգոյշ խօսքի համար մարդկանց ձերբակալում էին, ենթարկում տանջանքների և նոյնիսկ մահուան պատժի: Կեանքը դառել էր ծանր և սարսափելի:

Սարսափելի լուրը կայծակի արագութեամբ տարածուեց ամբողջ Ռուսաստանում: Այդ ժամանակ ինքնակոչ Դիմիտրին զօրքի գլուխ անցած, Լեհաստանից գնում էր Մոսկուայի վրայ: Նրան օգնում էին Լեհական թագաւորը և ագնուակահուծիւնը նոյնիսկ ամենահպարտ իշխան Մնիշիկը իւր գեղեցկուհի աղջիկ Մարինային պսակեց ինքնակոչ Դիմիտրիի հետ:

Լեհական ամենահարուստ իշխան Վիշնևիցկին օգնում էր ինքնակոչին փողով և զօրքով: Ամեն տեղ թուղցիկներ էին նետւում, թէ եկողը Դիմիտրին է— «Յոհաննէս Գրոգնու իսկական որդին»:

Շատ միամիտ մարդիկ իսկապէս հաւատացին, որ կենդանի է իսկական գահաժառանգը: Միայն նրանք չէին հասկանում, որ խորամանկ լեհերի նպատակն է տիրանալ Ռուսաստանին, բայց խելացի Բորիս Գողունովը ամեն բան հասկանում էր: Նա հրամայեց

Ուզլիշից Մոսկուայ բերել սպանուած գահաժառանգի մասունքները: Իսկ պատրիարքը ինքնակոչին եկեղեցուց հեռացուած յայտարարեց: Բայց և այնպէս Բորիս թագաւորը նախագգում էր իր մօտակայ մահը և այդ պատճառով սարսափելի յուզմունքներով տանջւում էր:

1605 թ. ապրիլ ամսին, երբ նա ճաշից յետոյ իր պալատի կտուրը դուրս եկաւ հրճուելու Մոսկուայի տեսարանով, յանկարծ նրա ականջներից և բերանից սկսեց արիւն հոսել: Նա մեռաւ հաւատացած լինելով, որ իւր խախտ և անհիմն գահի ամբողջ ծանրութիւնը թողնում է պատանի որդի Ֆէոդոր Բորիսովիչին:

* *

Պատանի թագաւորը Բասմանովի գլխաւորութեամբ մեծ զօրք ուղարկեց ինքնակոչի գէմ: Բայց ապերախտ Բասմանովը գաւաճանեց իւր թագաւորին: Նա իւր զօրքի առաջ բացարձակ խոստովանեց, որ Դիմիտրին իսկական գահաժառանգն է և զօրքի հետ միասին անցաւ Ինքնակոչի կողմը:

* *

Ինքնակոչը մեծ շուքով դիմեց գէպի Մոսկուայ: Նրա կողմից Մոսկուա եկած մարդիկ խեղճ պատանի Ֆէոդոր թագաւորին սպանեցին, իսկ նրա քոյր Կրսենիային վանք մացրին: Ինքնակոչը Մոսկուա մրտաւ և յունիսի 30-ին թագաւոր օծուեց: Շուտով բազմաթիւ լեհերի հետ եկաւ արքայական հարսնացու Մարինա Մնիշիկը:

Հէնց իր թագաւորութեան սկզբից ինքնակոչը ժողովրդին տուեց բաւականաչափ իրաւունքներ, աքսորավայրից յետ կանչեց Ֆիլարեաին և նշանակեց Ռոստովի միտրոպոլիտ: Այգպիսով նա կամենում էր ժողովրդին դուր գալ: Բայց գժբախտաբար ինքնակոչը իրան սկսեց այնպէս պահել, որ բոլորովին վայել չէր ուռն թագաւորին. — նա չէր պահպանում ուսական աւանդութիւնները և սովորութիւնները և շատ առատածեռն էր դէպի լեհերը: Նրա հարսնացուն չըկամեցաւ ուղղափառութիւն ընդունել և նոյնիսկ պսակադրութիւնը կատարուեց հինգշաբթի, մայիսի 8-ին. մի բան, որ թոյլ չէ տալիս ուղղափառ եկեղեցին: Ժողովուրդը նորից սկսեց յուզուիլ և տրանջալ, մեղադրելով թագաւորին ուռն ժողովրդին լեհացնելու ցանկութեան մէջ:

Ժողովրդի այդ արամադրութիւնից օգտուեց խորամանկ բոյար Վասիլիյ Շույսկին: Նա վաղուց գիտէր ճշմարտութիւնը, որ Դիմիտրին իսկական գահաժառանգը չէ, այլ փախստական վանական Գրիգորիյ Օտրեպինը: Վասիլիյ Շույսկին իրեն հաւատարիմ կողմնակիցներով արագ կերպով սկսեց տարածել այդ տեղեկութիւնը և հաւատացնում էր, որ շուտով կը դառնուի իսկական Դիմիտրին:

Վասիլիյ Շույսկին կարողացաւ իւր կողմը դըրաւել շատ բոյարների, առևտրականների և բաւականաչափ զօրք: Մայիսի 16-ի գիշերը գաւաղիրները շրջապէս կրեմլը և աղմուկ բարձրացրին: Կատաղած ժողովուրդը սկսեց կոտորել լեհերին: Այդ միևնույն ժամանակ գլխաւոր գաւաղիրները ներս խուժեցին պալատ: Կեղծ-Դիմիտրին սպանուեց, Մա-

րիան կարողացաւ ծածկուիլ և փախչել դէպի Լեհաստան: Այսպիսի ցաւալի վախճան ունեցաւ Ինքնակոչ Դիմիտրիի կարճատև թագաւորութիւնը: Մահուայի գահը դարձեալ թափուր միաց և սկսուեց անտէրնչութիւնը:

* *

Բոյարները մտածեցին նոր թագաւորի ընտրութիւնը կատարել առանց Համագգային ժողովի: Շատ վէճեր և ինտրիգներ առաջ եկան: Բոյարներից համարեա իւրաքանչիւրը ուզում էր, որ ինքը թագաւոր ընտրուի: Բայց վերջիվերջոյ թագաւորը նախընտրուի Շույսկին: Ոչ ժողովուրդը և ոչ էլ բոյարները նրան չէին սիրում: Վասիլիյ Շույսկին ճշմարտասէր մարդ չէր — սկզբում նա Գոգուենովի կողմն էր, յետոյ անցաւ Ինքնակոչի կողմը, բայց շուտով դաւաճանեց և վերջինիս: Բոյարները նրան ընտրել էին այն պայմանով, որ նա պետութեան բոլոր գործերը վճռի իրանց հետ միասին: Բայց ժողովրդին այդ բանը անտանելի էր թւում, որովհետև գիտէր, որ բոյարները միշտ խռովութիւններով և ինտրիգներով են զբաղուած, ուստի և չեն կարող պետութեան կարիքները ինչպէս հարկն է հոգալ: Բոյարները պետութեան կարևոր խնդիրները միշտ իրանց օգտին էին վճռում: Վ. Շույսկու դէմ ժողովրդի մէջ արդէն անբաւականութիւններ էր առաջանում և գահազան քաղաքներ ապստամբութեան դրօշակ էին բարձրացրել:

Նորից սկսուեց լուրեր տարածուել, թէ Մոսկւայում սպանուած է ոչ թէ թագաւորը, այլ մի ինչ որ գերմանացի, և իբր թէ Դիմիտրին կենդանի է:

Շուտով հրապարակ է գալիս մի նոր Խնքնակոչ, որի շուրջն է հաւաքուում ամեն կարգի խառնիճադանձ ամբոխ: Նա դիմեց դէպի Մոսկուա: Նրա դէմ ուղարկուեց զօրք: Զինուորները կուում էին տհաճութեամբ, այդ պատճառով էլ յաղթուեցին: Խնքնակոչն առանց դիմադրութեան առաջ էր գնում. նա կանգ առաւ Մոսկուայից 12 վերստ հեռավորութեան վրայ գտնուող Տուշինո գիւղում, որից յետոյ ժողովուրդը նրան Տուշինեան գող անուանեց: Այդտեղ հիմնուեց մի ամուր բանակ: Այս Խնքնակոչին, որ պատմութեան մէջ յայտնի է իբրեւ Կեղծ-Դիմիտրի II, յաջողւեց բռնել Լեհաստան, փախչող Մարինա Մնիշեկին: Վերջինս իր օգտի համար նրան իր ամուսինը յայտարարեց: Իսկապէս ով էր այդ Խնքնակոչը մինչև հիմա էլ յայտնի չէ, միայն ժողովուրդը նրան «Տուշինեան գող» անուանեց: Հազիւ էր այդ «գողի» յաջողութեան լուրը տարածուել, երբ չորս կողմից նրա մօտ էին հաւաքուում կօզակների խմբեր, լեհացիների զօրամասեր և այլն: Եկան Լիսովսկի և Սապէգա ազնուատոնմ պաները, որոնք ցանկանում էին հարստանալ և իշխանութիւն ձեռք բերել պատե-րազմում:

Ռուսաստանի զրութիւնը այդ ժամանակներում սարսափելի ծանր էր: Լեհերի, կօզակների, և ուրաղաւձանների խմբերը ազատ կերպով թալանում էին ժողովրդին, քաղաքները այրում և վիրաւորում էին թէ մեծերին և թէ փոքրերին. ժողովուրդը սարսափահար անտառներում էր ապաստան գտնում:

Տուշինո գիւղն էին հաւաքուել ամեն տեսակի մարդիկ: Եկել էին նաև վաճառականներ և առևտուր

սկսել: Այդ գիւղը դառել էր մի քաղաք, որտեղ արբեցողութիւնը անպակաս էր: Գիշերը կարմիր բոցերի ցոլքերը տարածւում էին ամբողջ Ռուսաստանում, իսկ հեծկտանքներն ու վայնասունները օդն էին թռնդացնում:

Վասիլիյ Շոյսկիյ թագաւորը նստել էր Մոսկուայում: Նա ուժեղ իշխանութեան ձիրք չուներ, վախենում էր բոյարներից և ոչինչ չէր կարողանում անել, առանց դրամի և զօրքի:

Այսպիսի ծանր ժամանակ իր ազգական Միխայիլ Սկոպին-Շոյսկուն, որ իր հայրենիքը ջերմեռանդ սիրով պաշտող մի երիտասարդ էր, ուղարկեց Շուէ-դիայի թագաւորի մօտ օգնութիւն խնդրելու:

Եռանդուն Շոյսկին վարձեց մի բանակ, որին առաջնորդում էր Դելագարտը, նրա հետ միասին շարժուեց դէպի Մոսկուա, որ ազատի նրան «Տուշինակի գող»-ի և լեհերի ձեռքից:

Այդ ժամանակ լեհական և լիտուիական զօրքը Սապեգայի և Լիսովսկու առաջնորդութեամբ պաշարեց Տրոյցո-Սերգէեի մենաստանը, որ Ռուսաստանի հարուստ վանքն է:

Նրանց միակ նպատակն էր օգտուիլ այդ վանքի անթիւ և անհամար գանձերից:

Վանականները և մարտիկները անդրդուելի կերպով տանում էին պաշարումը և անձնատուր չէին լինում թշնամուն: Պաշարումը տարի ու կէս տևեց: Երիտասարդ Սկոպինը քանի-քանի անգամ փորձեց յետ մղել պաշարումը, բայց անկարող էր:

Նրան օգնութեան հասաւ դէպքը: Լեհաց Սիգիզ-

մունդ թագաւորը ուզենալով օգտուել Ռուսաստանի խառնակ վիճակից, կամենում էր բազմել ռուսաց գահի վրայ:

Այդ նպատակով նա յետ կանչեց զօրքի մի մասը և դիմեց դէպի Սմօլենսկ. զօրքի միւս մասն էլ այլևս չը ցանկանալով ծառայել Ինքնակոչին, ցրուեցին զանազան կողմեր: Ինքնակոչը փախաւ Տուշի-նոյից: Վանքը պաշարող լեհերը և լիտուացիները այդ դէպքի մասին լսելով, սկսեցին յետ նահանջել:

Սկոպին-Շոյսկին շուտով հասաւ նրանց յետևից և մի սոսկալի ջարդ տուաւ: Վանքի մէջ փակուած-ների ուրախութեանը չափ չկար: Մոսկուա տանող ճանապարհը բոլորովին ազատ էր, և երիտասարդ Շոյսկին իր զօրքի հետ միասին դիմեց Մոսկուա: Ժողովուրդը ամեն տեղ ցնծութեամբ ընդունեց նրան, ինչպէս իր ազատարար հրեշտակին: Բոլորի խօսքի առարկան երիտասարդ հերոսն էր: Ժողովուրդը արդէն մտածում էր նրան թագաւոր ընտրել, անգործունեայ Վասիլիյ Իվանովիչի տեղ, բայց նա յանկարծ մեռնում է:

Այս լուրը շատ զարմացրեց ժողովրդին: Սիրելի բոյարի մահը Վասիլիյ Շոյսկուն էին վերագրում:

Կեսնքը դառել էր սարսափելի և անուրախալի մի երևոյթ: Կարծես, այդ դառը կեանքը վերջ չալի-տի ունենար: Ժողովրդական անբաւականութիւնն-ը աճում էին: Եւ անա 1610 թուի յուլիսի 10-ին ամբողջ Մոսկուան հաւաքուեց Կարմիր հրապարա-կը, պալատից դուրս կանչեցին թագաւորին, գրկեցին գահից և ոյժով վանական ձեռնադրեցին, իսկ նրա բոլոր ազգականներին բանտ նստեցրին:

* * *

Սկսուեցին սարսափելի չար տարիները: Խոս-վութիւնը, սարսափը և դառնութիւնը տարածուել էին Մոսկուայում և ամբողջ Ռուսաստանում:

Կողոպտիչները և աւագակները լցուել էին ամբողջ երկիրը: Ոչ մի տեղ չէր կարելի գտնել պաշա-պանութիւն և ճշմարտութիւն:

Դարձեալ Ռուսաստանում թագաւոր չկար: Մինչև նոր թագաւորի ընտրութիւնը արքայական իշխանութիւնը իւր ձեռքն էր առել բոյարների դու-ման. վէճերը, խռովութիւնները և երկպառակութիւն-ները միշտ խանգարում էին նոր թագաւորի ընտրութեանը:

Շատերը կամենում էին, որ իրանց տոհմից ընտրուի թագաւոր. ոմանք էլ լեհական գահի թագա-ժառանգ Վլադիսլաւին էին կամենում, և կային այն-պիսիներ, որ «Տուշինեան դոդ»-ի կոմն էին:

Բայց միևնոյն ժամանակ ժողովուրդը անօրէ-նութիւնների, բռնութիւնների, թալանների հար-ւածի տակ բոլորովին ուժասպառ էր եղել:

Պէտք էր շտապել:

Այդ ժամանակ էր որ Հերմոգէն պատրիարքը առաջին անգամ Ռոմանովների տոհմից պատանի Միխայիլ Ֆէոդորովիչի անունը տուաւ: Ժողովուրդը այդ յարգելի անունը ցնծութեամբ ընդունեց: Բայց բոյարները չէին կամենում իրանցից թագաւոր ու-նենալ: Դարձեալ սկսուեցին խռովութիւնները և ինտ-րիգները: Լեհական Վլադիսլաւ գահաժառանգի կողմ-նակիցները յաղթեցին և վճռուած էր Սիգիզմունդ թագաւորի մօտ գետալաններ ուղարկել, որպէսզի

խնդրեն նրա որդուց, որ նա ողւսաց գահին նստելով ուղափառութիւն ընդունէ, միշտ կանգուն և հաւատարիմ մնայ Ռուսաստանին ու նրա կրօնին:

Վլադիսլաւին թագաւոր ընտրելու համար պայման էր կապուած: Այդ պայմանի համաձայն Ռուստովի միտրոպոլիտ Ֆիլարեաի (աշխարհական Ֆէոփոր Նիկիտաի Ռոմանովը) և իշխան Գոլիցինի գլխաւորութեամբ ղեկավարներ ուղարկուեց լեհաց թագաւորի մօտ, որ այդ ժամանակ պաշարել էր Սմօլենսկը:

Սիգիզմունդը մերժեց ղեկավարների խնդիրը և չը թողեց, որ իր որդին ողւսաց գահը բարձրանայ: Սիգիզմունդը ինքը մատգրութիւն ունէր արանալ Ռուսաստանին և այդ պատճառով էլ միշտ գործը ձգձգում էր: Դեսպանները շատ լաւ գիտէին, որ Սիգիզմունդը իսկական լեհ էր և կաթոլիկ, այդ պատճառով էլ նա երբեք ուղղափառութիւն չէր ընդունի: Երբ Սիգիզմունդը տեսաւ, որ ղեկավարները իր մտադրութիւնները հասկացել են, նեղացաւ նրանց վրայ և իբրեւ պատանդներ ուղարկեց Վարշաւա:

Լեհերը արգէն ներս էին խուժել Մոսկուա և ուրիշ շատ քաղաքներ: Ամեն տեղ նրանք չարչարում և տանջում էին խեղճ ուսւ ժողովրդին:

Ռուսները շատ գայրացան, երբ նրանց յայտնի եղաւ իրանց ղեկավարների անյաջողութիւնը և նրանց հասցրած վիրաւորանքը: Ռուսաստանի քաղաքներից շատերը սկսեցին ապստամբել լեհերի գէմ: Ժողովրդի առաջնորդներից շատերն էլ ռաքի կանդնեցին օգնելու իրանց խորտակուող հայրենիքին: Բոլորի գլխաւորն էր պատրիարք Հերմոգենը, որը, ինչպէս ասում է մի ձեռագրում, «անստան կեր-

պով կանգնել էր մեծ Ռուսաստանի պաշտպանութեան համար, նա կուռւմ էր բոլորի հետ առանց զէնքի և զօրքի»:

Իսկապէս որ կրեմլից բարձր կերպով լսում էր սրբազանի ձայնը: Նա իր հրովարտակներում քարոզում էր ուսւ ժողովրդին ամուր կանգնել իրանց հաւատի վրայ, հրաժարուել Վլադիսլաւին երդուելուց և միացեալ ոյժով տալալել օտարների լուծը:

Լեհերը և ուսւ բոյարներից շատերը լաւ հասկանալով ուսւ ժողովրդի սէրը դէպի Հերմոգեն պատրիարքը, ստիպեցին նրան, որ հրաման ուղարկէ ուսւ ղեկավարներին, որպէսզի վերջիններս ղիջեն Սիգիզմունդ թագաւորի կամքին: Բայց պատրիարքը հրաժարուեց այդ բանից: Երբ ուսւ բոյար Սալաիկովը՝ գայրացած, դանակը՝ ձեռքին, յարձակում էր պատրիարքի վրայ, նա բարձրացրեց իր վզի խաչը և բացականչեց. «խաչը իմ միակ զէնքն է քո դանակի գէմ. նորովեալ լինիս դու»: Կատաղած բոյարը յետ կանգնեց:

Այս ծանր ժամանկերում Բեազանի գօրավար Պրաիոպի Լիապունովը առաջինն էր, որ ոտքի կանգնեց, նա կարողացաւ սգևորել իր քաղաքացիներին ի սէր հայրենիքի պաշտպանութեան: Նա իր քաղաքից հաւաքեց բաւականին գօրք:

Շուտով նրան օգնութեան հասան Ռուսաստանի 25 քաղաքներ և հարիւր հազարանոց մարտիկների խումբը պատրաստ էր: Այս ոյժերով Լիապունովը ղիմեց դէպի Մոսկուա, որտեղ լեհերը ղեռ շարունակում էին իրանց վայրագութիւնները:

Ճանապարհին նրան միացան «Տուլինեան գող»-
ին ծառայող կողակների խմբերը: Կեղծ Դմիտրի Լ
արդէն սպանուած էր Կալուզայում:

Երբ այդ լուրը լեհներին հասաւ, նրանք հասկա-
ցան սպասելիք վտանգը, ուստի և դիմեցին Հերմո-
գեն պատրիարքին. նրանք սպանալիքներով և խրն-
դիրքներով պահանջում էին, որ պատրիարքը հրա-
մայէ զօրաբանակին ցրուել: Հերմոգենը բացարձա-
կապէս հրաժարուեց: Նրան բանտարկեցին Չուգովօ
վանքի ներքնայարկերից մէկում: Բայց այնտեղից
ևս լուում էին սրբազանի ջերմ քարոզները. նա
գարձեալ հնարաւորութիւն էր գտնում հրովարտակներ
ուղարկել ուսու ժողովրդին, սրպէսզի նա անձնատուր
չլինի թշնամուն:

Լեհերը փակուեցին Կրեմլում:

Արդէն ժողովրդի երեւակայութեան մէջ, ինչպէս
մի գեղեցիկ արշալոյս փայլում էր լեհերի ծանր
լծից ազատուիլը: Լեապունովի գորախմբերը մօտե-
ցան Մոսկուային և լեհերի հետ կռուի բռնուած ժա-
մանակ քիչ էր մնում կորչէին: Բայց շուտով օգնու-
թեան է հասնում յայտնի զօրավար իշխան Դիմիտ-
րի Միխայլովիչ Պոժարսկին. նա երկու անգամ ջար-
դեց լեհական գորախմբերը: Բայց կռիւներից մէկում
նա ծանր վիրաւորուեց և նրան տարան Տրօյցօ-Սեր-
գեակի վանքը:

Մոսկուայում փակուած լեհերը հասկացան հա-
սելիք վտանգը. նրանք սկսեցին ժողովրդից խել գէն-
քերը, բոլոր երկաթեայ իրեղէնները և ստիպեցին
քաղաքի շուրջը փոսեր քանդել: Ժողովուրդը հրաժար-
ւեց այդ բանից: Լեհերը այրեցին Մոսկուան, յար-

ձակուեցին անգէն ժողովրդի վրայ և կոտորեցին մի
քանի հազար մարդ: Իշխան Պոժարսկու փոխարէն
նորից զօրքի գլուխն անցաւ Լեապունովը: Բայց
ապստամբուած կողակները սպանեցին նորան:

* * *

Լեապունովից յետոյ Ռուսաստանը դարձեալ
անպաշտպան և անտիրական մնաց: Այնպիսի խառ-
նակութիւններ սկսուեցին, որ նկարագրեն անդամ
դժուար է. Ռուսաստանը իր խորտակման մօտ էր:
Սմօլենսկը անձնատուր եղաւ լեհերին:

Այնտեղ երկու տարուայ պաշարումից յետոյ 80
հազար մարդուց մնաց 8 հազար մարդ:

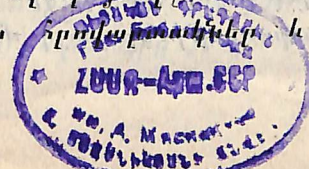
Սիբիրումեղ թագաւորը արդէն մտածում էր
Մոսկուա դիմել, որովհետեւ ճանապարհը բաց էր:

Բայց նախախնամութիւնը փրկեց Ռուսաստանը:
Ժողովուրդը ուշքի եկաւ. զգալով անխուսափելի վը-
տանգը, բոլորը հասկացան, որ պէտք է հայրենիքը
փրկել: Պէտք էր միանալ և միահամուռ ոյժերով կռուել
թշնամու դէմ:

Բոլորի խօսքի աւարկան հայրենիքի փրկութիւ-
նըն էր, որի համար, թէ մեծ և թէ փոքր պառ էին
պահում: Բոլորը պատրաստ էին կամ մեռնել, կամ
ազատել հայրենիքը:

Այս ծանր ժամանակներում անգնահատելի ծա-
ռայութիւն մատուցեց Տրօյցօ Սերգեհակի վանքը:
Սրբավայրը օգնում էր, թէ նիւթական միջոցներով և
թէ կռուող ոյժերով: Բացի այդ բոլորից, վարդապետ
Դիոնիցը և արեղայ Սերգեայ Պալիցինը անդադար
գրում էին իրենց խօսքերը, և գաղանի կերպով

29323-63

ցրում Ռուսաստանի բոլոր կողմերը: Հայրենաշունչ ջերմ քարոզներով նրանք ժողովրդին հրաւիրում էին ամուր կանգնել հայրենիքի և կրօնի պաշտպանութեան համար:

Այդ հրովարտականքը կարգացում էին եկեղեցիներում, սրոնք ունկնդիրները վրայ ճնշող տպաւորութեան էին թողնում: Բոլորը լաց էին լինում և երգում էին զոհուել հայրենիքի համար:

Այդ հրովարտականքից մէկն էլ ընկաւ Նիժնի-Նովգորոդ: Պատարագից յետոյ Մայր եկեղեցու աւագ քահանան կարդում է հրովարտակր և համոզում արձագանք տալ սուրբ վանքի հրաւերին:

Այդ ժամանակ գանուեց մի հասարակ մտադործ, որ միանգամից ժողովրդի առաջնորդը դարցաւ. նա բոլորից յարգուած՝ զեմակի սաարստա Կոզմա Զախարիչ Մինինն էր: Նա հրապարակ դուրս եկաւ և բարձր ձայնով բացականչեց. — Ուղղափառներ, օգնենք Մոսկուային: Օգնենք մայր Ռուսաստանին: Զխնայենք մեր ստացուածքը. ծախենք մեր տները, գըրաւ գնենք կանանց և երեխաներին: Ընտրենք մէկին առաջնորդ: Աստծու օգնութեամբ մենք կիրաւ: զործենք այդ մեծ գործը: Եթէ այդ բանը մենք սկսենք, կմիանան մեզ հետ նաև ֆնացած բոլոր քաղաքները և մենք կազատուենք օտարներից:

Բոլորը իրանց սրտին մօտ ընդունեցին նրա խօսքերը: Բոլորը տուն վաղեցին և վերադարձան գըրպանները փողով լիքը: Կանայք տուն իրենց ախանջի օղերը, մատանիները և բոլոր թանգագին իրերը: Մինինը իր ամբողջ կարողութիւնը այդ մեծ գործին

նուիրեց: Տղամարդիկ զէնք էին ձեռք բերում և կռիւ պահանջում:

Այդ մեծ գործի լուրը կայծակի արագութեամբ տարածուեց ամբողջ Ռուսաստանում:

Բոլոր քաղաքները շտապում էին փող և զօրաւորներ - ուղարկել: Հաւաքուել էր բաւականին մեծ զումար և բաւականաչափ զօրք:

Միայն մնում էր մի արժանաւոր առաջնորդ ընտրել: Ժողովուրդը ընտրեց իշխան Պաժարսկուն: Դեսպանները նրա մօտ գնացին, որպէսզի նրան խընդրեն, որ յանձն առնի զօրքի առաջնորդութիւնը:

Բաջ իշխանը ուրախութեամբ ընդունեց զօրքի առաջնորդութիւնը:

Նա պահանջեց, որ գանձապահ ընտրուի արժանաւոր Կոզմա Մինինը: Այդպէս էլ արին:

1612 թուի յուլիս ամսին իշխան Պաժարսկու առաջնորդութեամբ տնագին զօրքը շարժուեց Մոսկուան ագոտելու: Լեհերին օգնութեան հասաւ քաջ գեաման Խոզկիւիչը:

Բայց Պաժարսկին շտապեց և Արքատեան դռների տուօ կանգնելով, լեհերի ճանապարհը կտրեց:

Խոզկիւիչը յարձակուեց նրա վրայ և սկսուեց կռիւ. բայց ուս մարտիկները յետ մղեցին գրոհը: Խոզկիւիչը յետ նահանջեց և փորձեց մի ուրիշ կողմից մտնել Մոսկուա: Բայց և այստեղ Պաժարսկին նրա առաջն առաւ և ուսնները սարսափելի կռուի բռնուեցին լեհերի հետ, որը տևեց ամբողջ օրը, օգոստոսի 24-ին և ուսնները յաղթեցին: Խոզկիւիչը մեծ վնասներ կրեց և Մոսկուայից յետ նահանջեց: Իշխան Պա-

ժարակին զօրախմբերով մտաւ բազմաշարձար քաղաքը:

Այն լեհերը, որ փակուել էին Կրեմլում, 1612 թ. մոկաեմբեր ամսին անձնատուր եղան. նրանց բոլորին էլ զուրա քշեցին Մոսկովայից: Ռուսների ուրախութեանը չափ չկար:

Բոլորը լաց էին լինում, աղօթում, համբուրւում իրար հետ և շնորհաւորում այդ մեծ աօնը: Սկսուեցին թափօրներ և հանդիսաւոր մաղթանքներ: Ողբւորւած ժողովուրդը իր սրտի խորքից երգում էր, «Քեզ ենք փառաբանում, ով Աստուած» գոհաբանական երգը: Մինինը և Պաժարսկին գարցան ժողովրդի սիրելի հերոսները:

* *

Մոսկովայից լեհերին զուրա քշելու լուրը կայծակի տրագուլթեամբ ատրածուեց ամբողջ Ռուսաստանում. ամեն տեղ ցնծութիւն և ուրախութիւն էր տիրում:

Բայց և այնպէս ժողովրդի դրութիւնը ծանր էր: Երկիրը աւերուած և կողոպտուած, ոչ թագաւոր կար և ոչ էլ ուժեղ իշխանութիւն:

Բոլորը զգում էին թագաւորի ընտրութեան կարեւորութիւնը: Վերջապէս հասել էր Ռուսաստանի կրած թշուառութիւնների վերջը: Բոլորը հասկանում էին, որ Մոսկովայի թագաւորութիւնը կարող է ամբանալ և գոռնալ մի մեծ և անսասան պետութիւն, միայն վերջանային խռովութիւնները ու խառնակութիւնները:

Ժամանակաւորապէս Ռուսաց պետութեան գործերը կառավարում էին Պաժարսկին և Տրուբեցկի իշ-

խանները և Կոզմա Մինինը: Նրանց առաջի գործը պէտք է լինէր թագաւորի ընտրութիւնը, ուստի և նրանք բոլորին համոզում էին, որ այդ ընտրութիւնը շատ կարեւոր է:

Շատերը խօսում էին, թէ հարկաւոր է Պաժարսկուն ընտրել թագաւոր, բայց նա իրեն անարժան համարելով հրաժարուեց այդպիսի մեծ պատուից:

Այն ժամանակ Մոսկովայի զօրավարները հրովարտակներ ուղարկեցին բոլոր քաղաքները, որպէսզի վերջիններս ժողովի ուղարկեն «իրանց ամենալաւ, հաստամիտ և խելօք ներկայացուցիչներին» թագաւորի ընտրութեան համար:

Այդ հրովարտակներում ասուած էր. «Առանց թագաւորի թագաւորութիւնը կանգուն չէ, որովհետեւ նրա մասին հոգացող չկայ. առանց թագաւորի մեր պետութիւնը ամբողջովին խորտակուեց և քանի գնում աւաղակութիւնները շատանում են»:

Երբ ընտրուածները հաւաքուեցին, երեք օրեայ պասից և աղօթքից յետոյ, բացին Զեմսկի ժողովի նիստը:

Երկար մտածում, վիճում և քննադատում էին այդ մեծ խնդիրների մասին... Բայց և այնպէս վճռեցին օտարներից թագաւոր չընտրել: Թագաւորը պէտք է ընտրուէր ուղափառ ռուսներից: Սկսեցին հետաքրքրւել, թէ բոյարներից որ տոհմը մօտ է հին թագաւորական տանը:

Բոյարներից ամեն մէկը երազում էր Մոսկովայի զահին տիրանալ, ուստի և նրանք ոչ մի միջոց չէին խնայում, թէ կաշառքներով և թէ հիւրասիրութիւններով իրանց նպատակին հասնելու:

Բայց ժողովը երկար վիճում էր և չէր կարողանում մի որոշ եզրակացութեան գալ:

Յանկարծ ազնուականներից մէկը գրաւոր կերպով ժողովին է ներկայացնում Միխայիլ Ֆէոդորովիչ Ռոմանովի անունը, որպէս արժանաւոր թեկնածու:

Այդ անունը մեծ շփոթութիւն առաջացրեց: Գոռում և բացականչում էին. «Այդ ով է ներկայացրել այդ գրութիւնը: Ինչո՞ւ թագաւոր ընտրել անպատճառ Ռոմանովին»:

Պատասխանը այսպէս էր. «որովհետեւ նա Իվան Գրոզնու աներոջ թոռն է»:

Այդ ժամանակ հրապարակ եկաւ Դօնի շրջանից ընտրուած առաւմանը մի նոր գրութեամբ:

— Ինչի՞ մասին է քո գրութիւնը, հարցրեց իշխան Պաժարսկին:

— Միխայիլ Ֆէոդորովիչ Ռոմանովի մասին. նա թագաւորական տոհմին ամենից մօտ է: Նրան են կամենում թագաւոր տեսնել ինձ ընտրողները:

Ռոմանովի անունը կայծակի արագութեամբ տարածուեց ժողովականների մէջ. վէճերը դադարեցին, որից յետոյ սկսուեց մեղմ և ուրախալի խորհրդակցութիւններ:

Վերջիշեցին ամենից սիրուած Ֆէոդոր Նիկիտիչի անունը, որը յետոյ դառել էր հռչակաւոր մեաբապօղիա Ֆելարեաւր:

Խօսում էին նրա զէպի հայրենիքը տաժած սիրոյ մասին: Յիշեցին բոյար Ռոմանովներէ յարգւած ամբողջ ցեղը, որ այնքան տանջանքներ ու հալածանքներ էր կրել Գոգուսովից, Ափոստում էին,

որ մեարապօղիա Ֆելարեաւր, այժմ էլ տանջւում է իբրեւ պատանդ լեհերի մօտ: Եւ վերջապէս յիշեցին, որ ամենից յարգուած և սիրուած սրբազան Հերմոգենը թագաւոր անուանեց երիտասարդ Միխայիլ Ֆէոդորովիչին:

Այդ յիշողութիւնները բոլորի սրտին մօտ էր և միասին բացականչեցին:

— Միխայիլ Ֆէոդորովիչ Ռոմանովն է մեր իսկական թագաւորը: ցանկանում ենք, որ Միխայիլ Ֆէոդորովիչը թագաւոր լինի: Ռոմանովից հաճելին չկայ:

Այսպիսով Միխայիլ Ֆէոդորովիչ Ռոմանովը թեկնածու ընտրուեց Մոսկուայի գահին:

Իսկական ընտրութիւնը շատ լուրջ հարց էր, որը պէտք է վճէր ամբողջ Ռուսաստանը: Կրկին երկի բոլոր կողմերը մարդիկ ուղարկեցին, որպէսզի նրանք ժողորդի կարծիքը իմանան նորընտիր թագաւորի մասին:

Այդ մարդիկ յետ գալով գաւառներից յայտնեցին, որ ժողովուրդը ուրախութեամբ կամենում է Միխայիլ Ֆէոդորովիչ Ռոմանովին թագաւոր տեսնել:

Ժողովուրդը ասում էր, «վաղուց պէտք է Ռոմանովներէ տոհմից թագաւոր ընտրուած լինէին: Նրանք միշտ Ռուսաստանի բարիքներն կամեցել: Թէպէտ Միխայիլ Ֆէոդորովիչը պատանի է, բայց Տէրը նրան իմաստութիւն կտայ»:

1613 թուի փետրուարի 21-ին հաւարուեց վերջին ժողովը Մոսկուայում: Ներկայացան բոլոր ընտրւածները: Ժողովրդի բազմութիւնը շրջապատել էր Կրեմլը:

Բոլոր ընտրուածները սկսեցին մէկը միւսի յետեից գրութիւններ ներկայացնել, որոնց մէջ յիշւած էր Միխայիլ Ֆէոդորովիչի անունը, իբրեւ ամենայարմար թեկնածու Մոսկուայի գահին:

Այն ժամանակ Բեազանի արքեպիսկոպոս Ֆէոդորիչը, անտես Աբրահամ Պալիցինը և Բոյար Մորոզովը դուրս եկան Կարմիր հրապարակը: Արեգակը պարզ փայլում էր: Ժողովրդի ահագին բազմութիւնը սպասում էր հրապարակում:

Ժողովրդին հարցրին.

— Ո՞ւն էք թագաւոր ուզում, ժողովուրդ:

Եւ բոլորը միաձայն բացականչեցին.

— Թող մեր թագաւորը լինի Միխայիլ Ֆէոդորովիչ Ռոմանովը:

— Այդ բանը կիրականանայ ըստ նախախնամութեան ցոնկութեան, ուրախ բացականչեց Աբրահամ Պալիցինը:

Մաղթանք կատարեցին և նորընտիր թագաւորի անունը յիշեցին:

Բոլորը ջերմեռանդօրէն աղօթում էին, որ արքայական ճաճանչափայլ անունը մեծ պետութեանց առաջ փառաւորուի, ահարկու լինի և Ռուսաց պետութեան ուղղափառ դաւանանքը փայլէ ամբողջ աիեգերքում և վերջանան Ռուսաստանի թշուառութիւններն ու աւերածութիւնները:

Այդ բանից յետոյ սկսեցին խաչը համբուրել ի հաւատարմութիւն նորընտիր թագաւորի: Կազմբեց մի առանձին հրովարտակ, որտեղ յիշուած էր զեմսկի ժողովի վճիռը 277 անգամների ստորագրու-

թեամբ, որոնցից 12-ը գիւղացիների ստորագրութիւն էր:

Բոլորը ուրախացած իրար էին շնորհաւորում այդ մեծ գործի համար:

Վճռուած էր նորընտիր թագաւորի մօտ ուղարկել մի մեծ դեսպանութիւն, որպէսզի խնդրեն նրան Ռուսաստանի վրայ թագաւոր պսակուել, թէպէտ հաստատ ոչ ոք չգիտէր, թէ որտեղ է գտնուում Միխայիլ Ֆէոդորովիչը իր մօր հետ միասին:

1613 թ. փետրուարի 21-ը պէտք է սուրբ և անմոռանալի լինի իւրաքանչիւր ուսւ մարդու համար:

Այդ օրուանից է սկսում մեր երկրի հանգստութիւնը, բարգաւաճումը և լուսաւորութիւնը Ռոմանովների տան թագաւորների արքայական կառավարութեան տակ:

Այն ժամանակ երբ ամբողջ Ռուսաստանը ցրնծում էր իր նոր թագաւորի ընտրութեամբ, լեհերը զաղանի կերպով կամենում էին նրան կորստեան մատնել:

Միխայիլ Ֆէոդորովիչի հայր միտրոպոլիտ Ֆիլարետը, դեռ տանջւում էր լեհերի մօտ իբրեւ պատանդ: Իսկ 16-ամեայ պատանի թագաւորը իբ կրօնաւորունի մօր հետ ապրում էր Կոստրոմայում, իր հայրենի կալուածքներից մէկում, Իպատինսկի վանքի մօտ:

Թէ մայրը և թէ որդին հեռու լինելով բոյարների խնտրիգներից, չէին էլ մտածում իրանց սպասող վիճակի մասին:

Իպատինսկի վանքից 70 վերստ հեռաւորու-

Թեան վրայ գանձում էր բոյար Ռոմանովների Դոմ-
նինո կալուածքը, որը շրջապատուած էր Կոստրո-
մայի անանցների անտառներով և ճահիճներով:

Մի անմարդաբնակ և խուլ անկիւն էր:

Լեհերը, որոնք դեռ երազում էին Մոսկուայի
գահին տիրանալ, իմանալով, որ պատանի Միխայիլը
ապրում է Կոստրոմայի մօտերքում առանց պաշտ-
պանութեան, ձիաւորների մի խումբ ուղարկեցին,
որպէսզի նրան կենդանի կամ մեռած Լեհաստան
հասցնեն: Ձիաւորների խումբը եկաւ Դոմինո գիւղը
և դիմեց Իվան Սուսանինին և պահանջեց, որ նա
ցոյց տայ այն ճանապարհը, որ տանում է դէպի
Միխայիլի կալուածքը:

— Ինչների՞դ է հարկաւոր ձեզ մեր կայսրը. —
հարցրեց Իվան Սուսանինը:

— Մենք նրա հետ գործ ունինք և պէտք է նը-
րան յանձնենք կարևոր հրովարտականք, պատասխա-
նեցին լեհերը:

Իվան Սուսանինը իսկոյն հասկացաւ նրանց մը-
տադրութիւնը և վճռեց, իր կեանքը զոհելով, փրկել
իւր թագաւորին: Նա իր փեսային գաղտնի կերպով
ուղարկեց Միխայիլ Ֆեոդորովիչին յայտնելու նրան
սպասող վտանգի մասին, իսկ ինքը առաջնորդեց
լեհերին:

Չմեռային մի երեկոյ էր: Լեհերը շտապում
էին: Թագաւորի հաւատարիմ ծառան նրանց տա-
րաւ Կոստրոմայի խուլ անտառներով: Երկար ժա-
մանակ նրանք թափառում էին: Բարձրացաւ հիւսի-
սիսային քամին և ցուրտը քանի գնում սաստկա-
նում էր: Նրանք հասել էին անանացների վայրերը:

Մի քանի ձիաւորներ ընկան անեկանելի ճահիճների
մէջ:

— Կանգնիր, բացահանչեցին լեհերը. — Այդ ուր
ես բերել մեզ:

Իվան Սուսանինը խաչակնքեց. նա լաւ գիտէր,
որ ճանապարհից շատ է շեղուել և որ նրան տան-
ջալի մահ է սպասում: Լեհերը սպառնալիքներով շըր-
ջապատեցին նրան և գողացին:

Դու խաբեցիր մեզ:

Իվան Սուսանինը առանց տատանուելու ասաց.

— Միթէ դուք կարծում էիք, որ ես ձեր ձեռքը
կմտնեմ իմ թագաւորին, գիտցէք, որ ուսների
մէջ չէք գտնի դաւաճաններ... Դուք այստեղից այլ
ևս չէք կարող ուսաց թագաւորի մօտ գնալ... Եւ
ես մահից չեմ վախենում: Չարագործները իրանց
սրերի հարուածների տակ կտոր-կտոր արին վեհանձն
սիրտ ունեցող Սուսանինին, բայց իրանք էլ չկարո-
ղանալով դուրս գալ անտառից, մեռան ծերունու
արիւնով ներկուած գետնի վրայ և այնտեղ իրանց
համար գերեզման գտան:

Մի քանի օրից լեռոյ, երբ գիւղացիները փայ-
տահատներից իմացան կատարուած դէպքի մասին,
հաւաքեցին իրանց համագիւղացու մարմինը և պատ-
ւով թաղեցին Դոմինո գիւղի եկեղեցու մօտ:

Յետոյ Սուսանինի անձնուիրութեան համար,
թագաւորը առատ վարձատրեց նրա համագիւղացի-
ներին:

Նրանք ընդմիջտ ազատուեցին հարկերից և ծա-
ռայութիւններից: Սուսանինի սերունդը մինչև հիմայ
էլ օգտւում է թագաւորի նուիրած իրաւունքներից:

Նրանք գաղթեցին Դոմինոյից 60 վերստ հեռա-
ւորութեան վրայ գտնուող Կորոբովօ գիւղը, որտեղ
իրանց նախորդի յիշատակին կառուցեցին մի եկեղե-
ցի Յոհաննէս Կարապետի անուամբ:

Իսկ Կոստրոմայում ժողովրդական միջոցներով
մի մեծ արձան կանգնեցրին Իւան Սուսանինի յիշա-
տակին:

* * *

Մոսկուայում արդէն հաւաքուել էր մի մեծ
դեսպանութիւն, որպէսզի նորընտիր թագաւորից
խնդրեն պաշտօնել Ռուսաստանի թագաւոր: Դես-
պանների գլխաւոր կարգուեց Րիազանի արքեպիսկո-
պոս Ֆէոդորիչը, Տրոյցի վանքի տնտես Աբրահամ
Պալիցինը, բոյարներից՝ իշխան Գոլիցինը, իշխան Շե-
րեմետևը և ուրիշ շատ յայտնի մարդիկ:

Ոչ ոք հաստատապէս չգիտէր, թէ որտեղ է ապ-
րում Միխայիլ Ռոմանովը: Դեսպանութիւնը պէտք է
գնար Եարասլաւ, կամ այնտեղ ուր կլինի թագաւորը:

Ճանապարհին տեղեկանալով թէ թագաւորը որ-
տեղ է ապրում, մարտի 13-ին հասան Կոստրոմա: Հե-
տեւալ օրը Ֆէոդորովի Տիրամօր պատկերի առաջ տօն
կատարուեց: Ժողովրդի ահագին բազմութիւն էր հա-
ւաքուել: Զօրավարը յայտնեց ժողովրդին դեսպան-
ների գալստեան պատճառը: Բոլորը ցնծութեան
մէջ էին:

Այն ժամանակ խաչվառներով և տեղական սրբե-
րի պատկերներով թափօրը ղեմեց դէպի Իպատիսկի
վանքը: Ժողովրդի բազմութիւնը հետևում էր դես-
պաններին և թափօրին:

Պատանի Միխայիլ Ֆէոդորովիչը և իր կրօնաւո-
րունի մայրը Մարֆան դուրս եկան վանքից թափո-
րին դիմաւորելու:

Պատանին երկիւղածութեամբ ծունկ չոքեց և
համբուրեց հրաշագործ պատկերը:

Այստեղ տեղի ունեցաւ մի սրտառու խոստարան:
Դեսպանները յայտնեցին Միխայիլին, որ համայն ժո-
ղովրդի կողմից թագաւոր ընտրուի և տիրանայ գահին:

Պատանի Միխայիլը վախեցաւ և բարձր լաց լի-
նելով ասաց, որ նա չէ կամենում թագաւոր լինել:

Սառտիկ վախ և ցաւ զգաց նրա մօր սիրտը, որ
վախեցած ասաց.

— Ես չեմ կարող օրհնել իմ որդուն իբրև թա-
գաւոր: Նա թոյլ է, և պատանի, չի կարող կառա-
վարել պետութիւնը:

Դեսպանները սկսեցին խնդրել և համոզել մօրը
և որդուն: Բայց նրանք երբէք չէին ուզում համա-
ձայնուիլ և թափօրի յետևից մայր եկեղեցի երթալ:

Որքան բոյարներից ամեն մէկը կամենում էր
համոզել, այնքան աւելի էին վախենում պատանին և
նրա սիրող մայրը:

Կրօնաւորունի Մարֆան շատ լաւ գիտէր, թէ ինչ են
բոյարները: Նրանց նախատեց, որ նրանց չարութեան և
խնորհքների պատճառով կորցրեց իր ամուսնուն, ամ-
բողջ տոհմը և ուժով կրօնաւորունի ձեռնադրուեց: Նա
իւր որդուն աչքի լոյսից աւելի լաւ էր պահպանում
մենակեցութեան մէջ: Նրա քնքոյշ որդին չէր կարող
կառավարուել բոյարների հետ. նրա հայրն էլ դարձեալ
որպէս հոգեւորական տանջուում էր գերութեան մէջ:
Նրանց տեղը վանքն էր և ոչ թագաւորական պալատը:

Վախեցած մայրը դառնութեամբ և արցունքներով ասաց մեծ դեսպաններին.

— Ո՛հ, ես չեմ օրհնի իմ որդուն. նրա մտքովն անգամ չէ անցել թագաւոր լինել այսպիսի մի լաւ երկրում. նա անչափահաս է, իսկ ուռւ մարդիկ մոռացել են թէ ինչպէս պէտք է ծառայել թագաւորին: Մետրապոլիտ Ֆիլարեալը գերի է լեհաց թագաւորի մօտ—շարունակեց Մարֆան—նա կիմանայ, որ Միխայիլին են թագաւոր ընտրել և նրա հօրից վրէժ-խնդիր կլինի: Ո՛հ, իմ պատանին թագաւոր չէ կարող լինել...

Բայց դեսպանները իրանցն էին պնդում: Հազիւ կարողացան նրանց եկեղեցի տանել և այստեղ նորից ներկայացրին իրանց հրովարտակները:

Միխայիլ Ֆէոդորովիչը վախից և յուզումից հրաժարւում էր:

Դեսպանները արցունքները աչքերին աղերսում և ծունր էին դնում թագաւորի առաջ: Ամբողջ ժողովուրդը չոքել էր:

Այն ժամանակ առաջ եկաւ արքեպիսկոպոս Ֆէոդորիչը և ասաց.

— Միթէ նա կ'համարձակուի հրաժարուիլ և ազօթքներն ու ծնրադրութիւնը չնդունել. նրան թագաւոր ենք ընտրել Աստուծոյ կամքով և ոչ իւր ցանկութեամբ. Տէր Աստուած բոլոր ուղղափառներին սրտում մի միաբ գրեց, թէ Մոսկուայում և թէ մնացեալ քաղաքներում: Իսկ նախկին թագաւորները զան էին բարձրանում իրանց ցանկութեամբ...

Դառնալով դէպի կրօնաւորունի Մարֆային, պաները ասացին.

— Երկիրը աւերուած է: Թշնամիները կամենում են պետութիւնը խորտակել և լատինականութիւն տարածել: Եւ ահա ժողովուրդը Աստուածային ներշնչմամբ իր համար թագաւոր ընտրեց, իսկ նա հրաժարւում է: Ժողովուրդը նորից կմնայ առանց զլխի և պետութիւնն աւելի մեծ չարիքներ և աւերածութիւններ կ'կրի: Եթէ այդ անօրէն բանը կատարուի, այն ժամանակ Աստուած կգայրանայ Միխայիլի և նրա մօր վրայ:

Եթէ նրա հայրը՝ մեծ Ֆիլարեալ այստեղ լինէր, երբէք չէր թողնի, որ որդին ժողովրդին վիրաւորանք հասցնի և ամբողջ Ռուսաստանին իրանից վանէ:

Արքեպիսկոպոսի կրակոտ ճառը մեծ ազդեցութիւն թողեց: Ժողովուրդը ծունկ չոքած լաց էր լինում: Դեսպաններն էլ աղերսում էին և ծունր դնում ցերեկուայ ժամը 2-ից մինչև երեկոյեան ժամը 9-ը:

Պատանի թագաւորը չափազանց յուզուած էր:

Վերջապէս երկար ու բարակ համոզելուց յետոյ, Միխայիլը և Մարֆան համաձայնուեցին: Մայրը իրեն անոյժ զգալով կուռելու ժողովրդական ցանկութեան հետ, օրհնեց իր որդուն: Նրան տալու հրաշագործ պատկերի մօտ և ասաց.

— Տիրամայր, իմ որդին քեզ եմ յանձնում:

Ժողովրդի լացը ցնծութան փոխուեց:

Պատանի թագաւորը արքեպիսկոպոս Ֆէոդորի-տից ընդունեց արքայական գանազանը և յայտա-րարեց, որ շուտով Մոսկուա կը ճանապարհուի:

Մարտի 19-ին նոր թագաւորը հրաժեշտ տուեց իր խաղող բնակավայր Կոստրոմայի վանքին և իր մօր հետ դիմեց դէպի Մոսկուա:

Յունիսի 11-ին Միխայիլ Ռոմանովին Ուսպենսկու մայր եկեղեցում թաղաժողով օժեցին:

Պատանի թաղաւորը չմոռացաւ իր հայրենիքը ազատողներին: Նա առատ կերպով վարձատրեց Մինին և Պաժարսկուն: Իշխան Պաժարսկին բոյարներէ կարգն անցաւ, իսկ հոգմա Մինինը Դուվայի ազնուական կոչում ստացաւ:

Նւ այգպիսով միայն մեր հայրենի Ռուսաստանը հանգստացաւ:

* * *

Այսպէս ընտրուեց և գահ բարձրացաւ, նարկայիս էլ ապահով կերպով թաղաւորող, Ռոմանովների Տան նահապետը: Այն օրուանից անցել է 300 տարի, որի ընթացքում միայն թաղաւորել է Ռոմանովների Տունը: Նրանց արքայական խնամքի տակ Մոսկուայի աւերուած թաղաւորութիւնը դարձաւ մեծ Ռուսական պետութիւնը, որին իր մեծութեամբ Պետրոս I անւանում էր «վեցերորդ աշխարհամաս» և որը իր հզօրութեամբ աշխարհիս երեսին առաջին տեղերից մէկն է բռնում:

1009

2013

